

KLASİK DÖNEM GÜRCÜCE EDEBİYAT ESERLERİNDEKİ TÜRKÇE KELİMELER*

Turkish Words in Georgian Literary Works of Clasical Period

Ketevan LORTKİPANİDZE** - Çevr.: İlyas ÜSTÜNYER***

Dil Araştırmaları, Güz 2020/27: 199-209

Öz: Gürcü edebiyat tarihçilerinden bazıları 11.-12. yüzyılları Gürcü edebiyatının klasik dönemi olarak tanımlarken; bazıları da 12.-13. yüzyılları Orta Çağ Gürcü edebiyatının altın çağı olarak adlandırmaktadırlar. İkincilere göre 12.-13. yüzyıllar aynı zamanda Gürcü edebiyatının Rönesans'ıdır. Bu dönemde Gürcü edebiyatında yeni konu, üslup ve yaklaşımlar denenmiştir. Gürcü edebiyatı yine bu dönemde başta İran edebiyatı olmak üzere Gürcistan'ı çevreleyen ülkelerin edebiyatları ile edebî etkileşime girmiştir. Takip eden devirlerde Arap, Bizans ve Türk edebiyatı eserlerinden ve bu dillerden bazı unsurlar Gürcü edebiyatına ve diline girmiştir. Gürcü dilbilimciler Gürcücenin diğer dillerden kelime, deyiş ve söz kalıplarını almasını Gürcücenin sağlam dilbilimsel yapısıyla açıklamışlardır. Bu çalışmada klasik dönem Gürcüce edebiyat metinlerinden Şota Rustaveli'nin *Kaplan Postlu* adlı manzumesinde, *Vis ü Râmin*'in Gürcüce adaptasyonu ve versiyonlarında, Mose Khoneli'ye atfedilen *Amirandarejaniani* adlı eserde “biçoba”, “sibiçe”, “kolbi”, “bağa”, “sialpe”, “çamça” gibi Türkçe'den Gürcüce'ye geçtiğine inanılan kelimeler semantik, fonetik ve yapısal açıdan incelenmiştir. Bu kelimeler hem edebî hem de konuşma Gürcüce konuşma dilinde bugün de kullanılmaktadır. Bu kelimelerin Gürcüceye girdikten sonra yapısal, fonetik ve anlamsal değişikliğe uğradıkları tespit edilmiştir. Bu değişimlerin tespiti söz konusu kelimelerin Gürcüce'de oluşturdukları semantik evrenlerin saptanmasını kolaylaştıracaktır.

Anahtar Sözcükler: Gürcüce-Türkçe dil ilişkileri, Gürcücede Türkçe alıntılar, *Vis ü Râmin*, *Amirandarejaniani*, *Kaplan Postlu* (Vepkhistaosani).

Abstract: Some of Georgian literary historians define 11th and 12th centuries as the classical period of Georgian literature while defining a number of the Georgian literary critics 12th and 13th centuries as the golden age of medieval Georgian literature. According to the latter, 12th and 13th centuries are the Renaissance of Georgian literature. In this period, new topics, styles and approaches were tried in Georgian literature and Georgian literature got into literary interaction with the literature of the countries surrounding Georgia, especially Persian literature. In the following periods, some elements of Arabic, Byzantine and Turkish language and literature have entered Georgian literature and language. Georgian language used to be open to elements from other language and the borrowed elements used to perceive by the Georgian

* Makalenin orijinal künyesi: Ketevan Lortkipanidze (2001). “Turkizmbebi klasukuri periodis qartul literatul dzeglebsi”. Saqartvelos metsnierebata evrovnuli akademiis matsne, enata literaturis seria. S. 1-4, ss. 223-231. Tiflis/GÜRCİSTAN.

** Doç. Dr., *Ivane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Türkoloji Bölümü. Tiflis/Gürcistan. ketevan.lortkipanidze@tsu.ge* Orcid: 0000-0002-3954-3008

*** Prof. Dr., *International Black Sea University, Eğitim ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Filolojisi Bölümü. Tiflis/GÜRCİSTAN. ilyas.ustunyer@ibsu.edu.ge* Orcid: 0000-0002-0107-307, *Gönderim Tarihi: 29.03.2020 / Kabul Tarihi: 15.05.2020.*

linguistics as a sing of powerful structure of the Georgian language. In this article, the words borrowed from Turkish language such as “bichoba”, “sibiche”, “kolbi”, “baga”, “sialpe”, “chamcha” used in the Georgian literary texts of classical period such as *Vis and Rāmin*, *Amirandarejaniani* by Mose Khoneli, *The Knight in the Panther’s Skin* by Shota Rustaveli are explored from a phonetic, semantic and structural perspective. These words are still used in both literary and speaking Georgian. After these words entered Georgian, it was determined that they underwent structural, semantic and phonetic transformations. Determination of the transformation of the mentioned words that they were undergone in the Georgian language will facilitate to set up the connotations they have had in Georgian language.

Keywords: Georgian-Turkish language relationship, borrowed words from Turkish in Georgia, *Vis ü Rāmin*, Amiran-Darejaniani, Vepkhistaosani (The Knight in the Panther’s Skin)

Giriş

Gürcü dili, kendi tarihi boyunca, Türkçe de dahil diğer dillerden aldığı kelimeleri kolaylıkla benimsemiştir. Şu da belirtilmelidir ki bu süreç tek taraflı olmamıştır; zira bugün Anadolu Türkçesi lehçelerinde Gürcüceden alınma çok sayıda kelime bulunmaktadır. Bunlar hem alıntı hem de altyapısal kökenlidir (Cangidze, 1980:81-87).

Ordinaryüs Profesör G. Tsereteli (1904-1973)’ye göre, ana dilimizi bilimsel olarak ayrıntılı inceleyebilmek için Doğu halklarıyla asırlar boyunca devam eden siyasî-kültürel ilişkiler sonucunda Gürcüceye girerek kökleşmiş Arapça-Farsça-Türkçe-Ermenice kökenli kelimelerin bazı katmanlarının tespitine yönelik Gürcü Doğu Bilimcilerin yoğun çabalarına gereksinim vardır (Tsereteli, 1947:34). Ordinaryüs Profesör S. Cikia (1989-1993)’nın da işaret ettiği gibi, “Böylesi bir çalışmanın bilimsel öneminin yanı sıra, bunun, oldukça geç kalmış Gürcü dilinin tarihsel-etimolojik sözlüğünü derleme ve yayınlama işine de büyük katkısı olacaktır” (Cikia, 1984: 172). Gürcü edebiyatının klasik dönem (11.-13 yüzyıllar) eserlerinin dili üzerine yapılan dikkatli araştırmalar bu dönemin edebiyat Gürcücesinin söz dağarcığına girmiş çok sayıda Türkçe kökenli kelime tespit etmişlerdir (Lortkipanidze, 1991:156-159; Lortkipanidze, 1992:54-57).

I. “Biçoba” (ბიჭობა) ve “Sibiçe” (სიბიჭე)

12. yüzyılda kaleme alınan “*Vis u Ramin*”in Gürcüce versiyonunda (*Visramiani*) dikkatimizi iki kelime çekmektedir. Bunlar, “yalancılık”, “sinsilik”, “kurnazlık” anlamına gelen “biçoba” ve “sibiçe” kelimeleridir (Visramiani¹, 1964: 374, 382, 557. Ayrıca bkz.: Visramiani, 1938; Visramiani, 1960). İvane Kavtaradze’nin *Gürcüce Sözlük*’ünde “sibiçe” kelimesinin anlamları “yiğitlik”, “beceriklilik” olarak verilmektedir (Derleyen: Kavtaradze, 1944: 447, 460; Derleyen: Çavçadaze vd., 1884). Söz konusu eserde “biçoba” kelimesi beş kez geçmektedir: 1. “ბრძე გავა მის თანა შენი მადღრებდობა და ბიჭობა” (ara gava mas tana şeni mağorebloba

1 *Visramiani*’ye yapılacak müteakip atıflar Gvaharia ve Todua’nın versiyonundan alınmıştır.

da biçoba) – “Onunla ilişkilerinde yalakalığının ve kurnazlığının bir faydası olmaz” (Visramiani, 1964: 65). 2. “რა ძიძამან ვისი ნახა, გრძნეულობითა საღორებდენი სიტყვანი შეკაზმნა და ბიჭობისა სიამოვნებითა შეამკვნა” (ra dzidzaman visi nakha, grzneulebita sağorebelni sitkvani şekazmna da biçobisa siamovnebita şeamkvna) – “Sütanne Vis’i görünce gönül çelen kelimelerle onun gururunu okşadı ve kurnazlığıyla onu etkiledi” (Visramiani, 1964: 69). 3. “ენა მისი საუბრისა ჟამსა შაქარია, მაგრა უკანის ნავლედი და ბიჭობითა სავსეა (Ena misi saubrisa jamsa şaqaria, magra ukanis navğeli da biçobita savsea) – “Onun dili konuşurken şeker gibidir, lâkin dilinin arkası kurnazlıklarla doludur” (Visramiani, 1964: 104). 4. “რა ესე ძმის მოციქულებსა შაჰი მოაბადს მოახსენეს, შეატყვა, რომედ ბიჭობა და მაგადრითობა იყო ამა საუბარსა შიგან,, (ra ese dzmis motsiquloba şahi Moabads moaxsenes, şeatkva, romel biçoba da magalitoba iko ama saubars şigan) – “Kardeşinin arabuluculuğunu duyunca Şah Moabad o işte ne tür sinsiliğin ve kurnazlığın olduğunu anlamıştı” (Visramiani, 1964: 112). 5. “ეგე კვდა რაღა ბიჭობა მოგნდომია და მიზეზი რომედ ეგრე შეუკაზმავი მოსრუდ ხარ? (ege kvla raa biçoba mogndomia da mizezi romel egre şekazmavi mosrul xar?) – “Gene ne sinsilik düşündün de böyle bir gerekçe ile bana geldin?” (Visramiani, 1964: 144). “Sibiçe” kelimesi ise bir yerde geçmektedir: “შაჰინშას რა ვისის ჰიმა ესმა, გაეხარნეს, მისი სიბიჭე და იღათი არ იცოდა,, (şahinşahs ra visis khma esma, gaekharnes, misi sibiçe da ilati ar itsoda) – “Şahinşah, Vis’in sesini duyunca onun kurnazlığını ve hilesini unutarak sevindi,” (Visramiani, 1964: 144). Yukarıda verilen her iki kelime de soyut isimlerdir (Nomina abstracta). “ბიჭ-ობა” (biç-oba) kelimesinde kök “ბიჭ” (biç) ve “ობა” (oba) biçimbirimi ise sonektir. “Sibiçe” kelimesi ise სი-ე (si-e) önek ve sonек olarak ayrılır. Sulhan-Saba Orbeliani (1658-1725), “ბიჭი” (biçi) kelimesinin anlamını “evlilik dışı ilişkiden doğan birisi” olarak verir (Orbeliani, 1949: 67; Kartlis Tskhovreba, 1958: 548). Söz konusu kelime aynı anlamıyla Gürcüce’nin Hevsuruli lehçesinde de yer almaktadır. Örneğin, Mtiuluri lehçesinde vaktinden önce doğan bir kuzuya “ბიჭა-ბატკანი” (biça-batkani) denmektedir (GLAS, 1984: 75; Kayşauri, 1967: 64). Bütün bunlar bize söz konusu kelimenin Türk dillerinde yaygın olan “piç” (gayrimeşru çocuk) kelimesinden türevlerinden alıntı olduğunu düşündürmektedir (T-RS, 1977:721). L. Budagov’un *Türkçe-Tatarca Karşılaştırmalı Sözlük*’üne göre “piç” kelimesi Türkçe kökenlidir ve “evlilik dışı ilişkiden doğan çocuk (незаконнорожденный)” anlamına gelmektedir (Budagov, 1869: 324). V. Radlof’un sözlüğünde de bu kelimenin Türkçe kökenli olduğu bilgisi bulunmaktadır. Diğer anlamlarının yanı sıra kelime yukarıdaki anlamı ile Osmanlıca Türkçesi’nde de mevcuttur (Radlov, 1911: 1347). Ağakay’ın *Türkçe Sözlük*’ünde bu kelimeye ilişkin şu açıklamalar verilmiştir: “Piç: Evlenmemiş anne ve babadan doğan bir çocuk” (Ağakay, 1977: 632), H. Açariani’nin *Etimoloji Sözlüğü*’nde kelimenin Türkçe kökenli olduğu belirtilmektedir (Açariani, 1971: 451). Söz konusu kelime yukarıda belirtilen anlamda çağdaş Anadolu Türkçesi’nin Antalya lehçesinde de kullanılmaktadır: “Puç (puçt); Evlilik dışı ilişkiden doğan bir çocuk” (Çomaklı, Korkutelı-Antalya) (*Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 1977: 2482). Yukarıdaki bilgiye göre “puç” kelimesi sıfat olan puçt (ahlaksız) kelimesinden türetilmiştir. Gürcücedeki “evlilik dışı ilişkiden doğan bir çocuk” (ნაბიჭვარო-piç kurusu) anlamındaki “ბუში” (buşi) kelimesi “puçt” kelimesinden köken almış olup

onun fonetik türü olma olasılığı yüksektir (GDAS, 1990: 138). Araştırma konumuzu olan “ბიჭ” (biç) köküne gelince, bu kök, çağdaş Gürcücede mevcut olan “ნა-ბიჭ-ვალი” (na-biç-vari) kelimesinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, “biçoba” ve “sibiçe” kelimelerinin anlamlarının “ნაბიჭვალი” (nabiçvari) kelimesinin anlamına yakın olma olasılığı söz konusudur.

Tahminlerimize göre bu kelime, ön seslisinde “b” ile son seslisinde “ç” göstergeleri olan Türkçe’nin lehçelerinden Gürcüceye girmiştir (ADİL, 1958: 292).

V. İ. Abaev’e göre Osetçe’de oğlan anlamındaki “biccev” kelimesi Gürcücedeki “ვალი” (vaji) “oğlan” kelimesine semantik açıdan yakındır, zira, ona göre, her iki kelime birçok dildeki ortak eş yapılar için prototip birimler olabilirler: “Harezmce: Bicl (bebek), bjabicik; buts, bets (çocuklar); Farsça: Baça (oğlan); Kırgızca: beçuk (küçük)...” (Abaev, 1958: 260).

Abaev, yukarıda verdiği listeye *Eski Türkçe Sözlüğü (ETS)*’nde yer alan Türkçe “biça” kelimesini ddâhil etmemiştir. Bu kelime “küçük” anlamına gelip Orhun ve Yenisey Yazıtlarında da (“Jrq Bitig”) geçmektedir (ETS, 1969: 98).

II. “Kolbi” (ყოღბი)

Vis ü Ramin’in Gürcüce versiyonlarından birinde, “Ramin’in âşık olma” olayında, “kolbi” kelimesini görmekteyiz: “კოჭთამდის თმისა მისისა ყოღბი, მიჯნურთა ტოიღო იყო და ფატერავს მისთვის არ ესუნდა, (koçtamdis tmisa misisa kolbi) mijnurta toili iko da pateraksa mistvis ar esuna) - “Ayak bileklerine düşen saç örgüsü”, sevgililer için hayranlık konusu idi ve onlar yüzünden başını belaya sokmadı” (Derleyen: Kavtaradze, 1944: 168; Derleyen: Çavçadaze, 1884:11). İustine Abuladze, “ყოღბი” (kolbi) kelimesini “saç örgüsü/saç lülesi” olarak açıklamaktadır (Visramiani, 1938: 391). İ. Kavtaradze tarafından telif edilen *Visramiani Sözlüğü*’nde de söz konusu kelimenin anlamı “saç örgüsü” olarak verilmektedir (Visramiani, 1964: 451). Kelime, İv. Lolaşvili’nin *Çveni Saunje (Bizim Hazinemiz)* adlı eserinin 2’nci cildine dahil edilen sözlüğünde benzer anlamda verilmektedir (Visramiani, 1960: 560). Şunu vurgulamak gerekir ki, *Visramiani* adlı eserde incelediğimiz “ყოღბი” (kolbi) kelimesinin yanı sıra şu cümle de kısmen değişime uğramıştır: “კოჭთამდის თმისა მისისა რაყაბი მიჯნურთა ტოიღო იყო და ფატერავსა მისთვის ესკვნა, (koçtamdis tmisa misisa lakabi mijnurta toili iko da pateraksa mistvis ar eskvna) - “Ayaklar altına düşen lakabı, sevgililer için tartışma konusu idi ve bu yüzden başını belaya sokmadı” (Visramiani, 1964: 270; Kavtaradze, 1944: 13). Öyle ki burada “რაყაბი” (lakabi) kelimesi “lakap” anlamında kullanılmaktadır (Visramiani, 1964: 380).

Şota Rustaveli, *Kaplan Postlu* adlı epik manzumesinde “ყოღბი” (kolbi) kelimesini iki yerde değişik anlamlarda kullanmıştır. Birinci cümlede; “მათ რაქართა ყოღბსა შუა ორბი სითმე ვადმოფჳრინდა, (mat laşkarta kolbsa şua orbi sitme gardmoprinda) – “Ordularının ortasından aniden bir kartal uçuvermişti” (Rustaveli, 1937: 205; Dörtlük: 9801) ve ikincisinde; “მუნ რაქმართა ავთანდიღს, მას თანა ყოღბი ჰყვებოდა” (mun daemarta avtandils, mas tana kolbi hkveboda) – “Avtandil ile hayranları doğru onun [Feridun’un] yanına gitti” (Rustaveli, 1937: 205; Dörtlük: 9823) şeklindedir.

İlginç olan nokta şu ki, Gürcü sözlük derleyicileri söz konusu kelimeyi değişik şekillerde açıklamışlardır. Sulhan-Saba Orbeliani'ye göre kelime “etraftaki birileri” anlamına gelmektedir (Orbaliani, 1959:776). D. Çubinaşvili'ye göre “ყოფილი” (kolbi) kelimesi Arapça kökenlidir ve asker, ordu merkezini ifade etmektedir: “ყოფილი (kolbi), ordunun orta kısmı, merkezidir (Çubinaşvili, 1984:1383). Bu anlamların bizim incelediğimiz kelime ile bir ilgisi yoktur, çünkü Arapça kökenli “kalp” kelimesinden gelmektedir. Ayrıca, *Kaplan Postlu*'daki ilgili kısımlara referansla “ყოფილი” (kolbad) kelimesini “etrafında” şeklinde açıklamıştır.

İ. Abuladze de *Kaplan Postlu*'ya eklenen sözlükte, D. Çubinaşvili gibi, sözkonusu kelimeyi; “Kuşatmanın merkezi, ortası; orta yer, ortasında, ortada” (Rustaveli, 1937:384) şeklinde açıklamaktadır: A. Şanidze'ye göre kelime “daire”yi, “çevre”yi ifade etmektedir: “Etrafta toplanan birileri” (Şanidze, 1986: 446). S. Tsaişvili de “ყოფილი” (kolbi) kelimesini “daire”, “çevre” olarak açıklamaktadır (Rustaveli, 1986b: 343). *Açıklamalı Gürcüce Sözlük (GDAS)*'e göre söz konusu kelime Türkçe kökenlidir, kelimenin aslı “kulp”tur ve kuşatma anlamında da kullanılmaktadır: მათ ღაშქარით ყოფილი შუა ორბი სიომე გადმოფრინდა” (mat laşqarta kolbsa şua orbi sitme gadmoprinda) – “Ordularının ortasından bir yerden bir şahin uçuvermişti” (GDAS, 1960: 566). Burada şunu da belirtmek yerinde olacaktır: Gürcücede tespit edilen “ყოფილი” (kulpi) kelimesi de aynı şekilde Türkçe “kulp” kelimesinden gelmektedir. “კაუჭი” (kauçi) kelimesi “metal kanca, bölünebilir herhangi bir şey, delik, bir uçtan çekildiğinde açılan veya sıkılan bir düğüm, döngü” (GDAS, 1960: 586) anlamına gelmektedir. “Kuşatma” anlamındaki “ყოფილი” (kolbi) “kulp” kelimesi ise Gürcücenin Pşauri lehçesinde de tespit edilmiştir (Gürcüce Ağızlar Sözlüğü, 1984: 613).

“Kulp” kelimesi Türk dilinde tespit edilmiştir ve sözlüklerin çoğunda kelime “kap ucu, kolu” olarak verilmektedir (TRS, 1977: 572, 711). Şemseddin Sami de kelimeye aynı anlamı vermiştir (Sami, 1317: 1109). Lazare Budagov, “kulp” kelimesini “kap kolu” anlamıyla Türkçeye dâhil etmektedir (Budagov, cilt II, 1869: 90). Bizim için dikkat çeken husus şudur ki, söz konusu kol, düz değildir, daire, kuşatma şeklindedir. Ağakay da bu kelimeyi, “kuşatma, daire şeklinde bir kol” (Ağakay, 1977:497) olarak açıklamaktadır. *Büyük Türkçe Sözlük*'e alınan “kulp” kelimesi doğrudan “halka” kelimesi ile açıklanmıştır: “Kapların tutulacak yeri, halkası” (Ağakay, 1977: 761).

Yukarıda belirtilenlere dayanarak şu varsayımı ileri sürmek mümkündür; Gürcüce *Visramiani*'deki saç (“kolbi”/“kulp”) kelimesi bir çeşit saç traşını, “saç örgüsünün yuvarlak, daire şeklindeki bir oluş halini” anlatmaktadır.

III. “Bağa” (ბაგა)

“Bağa” kelimesi *Amirandarecaniani*'nin üçüncü bölümündeki “Nosar Nisreli'nin Hikayesi”nde şu bağlamda kullanılmaktadır: “... თქვა მან ორ-პირმან კაცმან: რა ვქენ ბაღას ქმარო?” ავინა უსიბის და წავიდა (...tkva man or-pirman katsman: ra vken, bağas kmaro? agina usibs da tsavida) “...İki yüzlü adam dedi: Ne yaptın, ne sen, bağanın kocası? Usib'i aşağıladı ve gitti” (Honeli, 1967: 86; Orbaliani, 1949: 16). Buradaki “bağa” kelimesi dikkat çekicidir. Orbaliani, söz konusu kelimenin anlamını “kaplumbağa” olarak vermektedir (Orbaliani, 1949: 95); N. Çubinaşvili

aynı kelimeyi “tarak, kutu veya başka biçimde yontulmuş bir kaplumbağanın zırhı” olarak vermektedir (Çubinaşvili, 1960: 150). D. Çubinaşvili de sözkonusu kelimenin anlamına dair N. Çubinaşvili gibi düşünmekte ve kelimenin Tatarca kökenli olduğunu belirtmektedir (D. Çubinaşvili Tatarca ile Azeri Türkçesini kastetmekteydi) (Çubinaşvili, 1984: 99).

“Bağa” kelimesi genetik olarak Türkçedir: “bağa”, 1. Kurbağa ve kaplumbağaların ortak adı. 2. Malzeme olarak kaplumbağa (TRS, 1977: 88), anlamlarına gelir ki bu kelimelerin kullanım sahası bir hayli geniştir. Kelime, Kırım Tatarcası, Karayca, Kırım Karaycası, Kumukça, Tatarca, Nogayca, Özbekçe, Altayca, Uygurca, Kazakça (Sevortyan, 1978: 40) ve diğer Türk lehçelerinde kullanılmaktadır. Bu kelime, *Eski Türkçe Sözlük (ETS)*’te “baqa” şeklinde mevcuttur ve aynı çalışmada bu kelimenin Kaşgarlı Mahmud’un sözlüğünde de “kurbağa” anlamında kullanıldığı vurgulanmaktadır (ETS, 1969: 82).

L. Budagovi’nin de tahmin ettiği gibi bu kelime Türk dillerine aittir ve “bağa-baka” Altay Türkçesinde “baka” şeklinde birkaç biçime ayrılmaktadır ve bu kelimelerin kurbağaların ortak bir adı olduğu öne sürülmektedir. Kırgızca’da mevcut olan “baka” kelimesi ise “kısa boylu insan” anlamına gelmektedir (Budagov, 1869: 234).

E. Sevortyan’a göre kurbağa anlamına gelen “baka-bağa” kelimesine Türkçe ve Azerice hariç hemen hemen bütün Türk dillerinde rastlanmaktadır (Sevortyan, 1978: 40). Öyle ki kelime, Türkçe: “kurbağa”; Azerice: “gurbaga” örneklerinde görüldüğü gibi bileşik kelimelerde ikinci bileşen olarak kullanılmaktadır.

V. Radlof’a göre sözkonusu kelime (bağa) Osmanlıca’da da kurbağa ve kaplumbağa anlamında kullanılmaktaydı (Radlov, 1911: 1448). Tsenkeri de aynı görüştedir (Zenker, 1866: 169).

Şunu da belirtmekte fayda var ki, “baka-bağa” kelimeleri kurbağa ve kaplumbağa gibi benzer amfibiyan/çift yaradılışlı hayvanların ortak adıdır; oysa bazı Türk lehçelerinde kelime sadece “kaplumbağa” anlamında kullanılmaktadır (Sevortyan, 1978: 40). Bilimsel literatürde incelenme konusu olan kelimenin diğer anlamları da tespit edilmiştir: Karayca ve Anadolu Türkçesinde “salyangoz”, Anadolu Türkçesinde “kaplumbağa zırhı” ve Uygurcada “köstebek” bunlardan bazılarıdır. E. Sevortyan aynı zamanda “baka-bara” kelimesinin Kazakçada “kısa boylu” ve Özbekçedeki “cüce” mecazi anlamlara geldiğine dikkati çekmektedir. Kaşgarlı Mahmud’un sözlüğündeki “kara kurbağa” ve Radloff’un sözlüğündeki “kaplumbağa” anlamlarını kelimenin en eski anlamları olarak öne çıkarmaktadır (Sevortyan, 1978: 40).

Martti Räsänen (1931-2009)’e göre “baka” kelimesinin ilk örneğini “bâka” kelimesi oluşturmaktadır (Rasanen, 1969: 58). Türkçe “bağa” kelimesi Romence, Yeni Yunanca ve Sırpçaya girmiştir (Miklosich, 1884: 17), kelimenin “baka” şekline ise Farsçada da rastlanmaktadır (Yagello, 1910: 259).

Şunu da belirtelim ki, Gürcü Türkolog L. Rukhadze Gürcücedeki “ბაკაკი” (bakaki)” kelimesinin çağdaş Türkçe “bağa” kelimesinden türetilmiş olduğunu varsaymakta ve bu varsayımı ilginç bir şekilde temellendirmektedir (Ruhadze, 1988: 145).

1896 yılında Z. Çiçinadze’nin yanlılıkla, 12. yüzyılda yazılan ve günümüze kadar gelemeyen *Dilariani* adlı eser zannettiği *Amirandarecaniani* manzumesinin

sonraki basımlarındaki bu varsayım dilci N. Marr tarafından da benimsenmiştir ve “bağa” kelimesi şu anlam birimle ilişkilendirilmiştir: “ნუ უკვე სახე-ბაღათა ამით ქადთა ჭვრეტამან ესდენს უამსა შეგანყინა (nu ukve sakhe-bağata amat kalta çvretaman esdens Jamsa şegatskina) (Marr, 1906: 176). “ბაღა” (bağa) kelimesi Gürcücede genelde “kaplumbağa” anlamına gelmektedir, fakat yukarıda verilen bağlamda kelime “çirkin” anlamında kullanılmış olmalıdır.

Son olarak, *Amirandarecaniani*’deki “bağa” kelimesine dönüp yukarıda belirtilen anlamlardan hangisinin kelimeye daha iyi uyduğunu tespit etmeye çalışacak olursak bağlamdan da görüleceği gibi “şe bağas qmaro” (Ey sen, bağanın kocası) cümlesinde bir şahıs muhatabını aşağılamaktadır. Bu durumda Orbaliani’nin söz konusu kelime için önerdiği “ku” (kaplumbağa) açıklaması bizlere inandırıcı gelmemektedir. Aynı şekilde de Niko ve Davit Çubinaşvili’nin “tarak, kutu veya başka biçimde yontulmuş bir kaplumbağanın zırhı” şeklindeki açıklamaları da temelden yoksundur.

Bize göre “bağa” kelimesi, “şe bağas qmaro” (Ey sen, bağanın kocası) bağlamında “kısa boylu biri”, “cüce” gibi mecazî anlamlara gelme potansiyeli taşımaktadır. E. Sevortyan ve L. Budagov’un yukarıda işaret ettikleri gibi bu kelimenin söz konusu anlamı bazı Türk dillerinde ve lehçelerinde korunmuştur.

IV. “Sialpe” (სიალპე)

Bu kelimeye klasik dönem Gürcü edebiyat eserlerinden sadece Rustaveli’nin *Kaplan Postlu* adlı epik eserinde rastlanmaktadır.

“Mivutsere: mzeo, şuqi şeni, şengan monapeni,

Gulsa metsa, gamitsuddes siçauqe, sialpeni,

Khelman şenni ganvitsaden sinatipe-sitürpeni,

Da sulta natsvлад samsakhurni radmtsa vita gimuqpeni?!” (5032) (Rustaveli, 1937:106)

“Yazdım ona: ey güneşim, cemalinden uçan şule,

Kalbe düştü, bitti cesaretim, yiğitliğim gelmez ele;

Aklım gitti, inceliğini ve zarifliğini tatmışım hele,

Ve nasıl olsun, sana bütün varlığım kulluk etmeye?!”^{2****}

“Sialpe” kelimesi *Kaplan Postlu*’nda 1038’inci dörtlüğün 3. satırında ve 1516’ncı dörtlüğün 2. satırında olmak üzere iki yerde daha geçmektedir. *Kaplan Postlu* epik bir eserdir ve dolayısıyla onda kahramanlığı, yiğitliği ifade eden kelime birimleri çoktur. Onlar arasında bizim daha ziyade dikkatimizi çeken kelime “sialpe”dir. İ. Abuladze, *Kaplan Postlu İçin Açıklamalı Sözlük*’ünde “sialpe” kelimesi için “kahramanlık”, “yiğitlik” anlam birimlerini önermektedir (Rustaveli, 1937: 377). S. Tsaişvili’nin sözlüğünde de kelimeye “yiğitlik, kahramanlık” (Rustaveli, 1986: 338) anlamları verilmektedir. Niko Çubinaşvili *Gürcüce’nin Rusça Çeviri Sözlüğü* adlı çalışmasında *Kaplan Postlu*’da geçen “sialpe” kelimesinin “hürriyet”, “gözü peklik” anlamında

2 Dörtlüğün Türkçe’ye aktarımında şu eserden yararlanılmıştır: Şota Rustaveli (1991). *Kaplan Postlu Şövalye* (Çevirenler.: Bilal Dindar, Zeynelâbidin Makas), Samsun: Eser Matbaası, s. 91. (ç.n).

kullanıldığını ileri sürmektedir (Çubinaşvili, 1960: 362). Söz konusu kelime D. Çubinaşvili'nin sözlüğünde de benzer anlamda kullanılmaktadır (Çubinaşvili, 1984:1167).

“Sialpe” kelimesi soyut bir isimdir, kelimedeki “si” ön eki ile “e” son eki (si—e) Gürcücede ayrılmaktadır, kelimenin kökü “alp” göstergesidir. “Alp” göstergesi Gürcüce etimolojik sözlüklerin hiçbirinde yer almamaktadır. Çok açıktır ki, Gürcüce yapım ekleri aracılığıyla yeni bir kelime türetilmiştir. Bu varsayımı pekiştiren bir görüş de şudur: “Gürcüce konuşma dilinde kullanılmaktaydı. Bu nedenle, Rustaveli bunların çoğunu Gürcüce telakki etmiş ve bunları *Kaplan Postlu* adlı eserinde kelime türeten kökler olarak kullanmıştır” (Silagadze, 1981: 120).

Bize göre “alp” kelimesi Gürcüceye Türkçeden geçmiştir. Bu birim Türkçe kökenlidir, bu çıkarımı elimizdeki mevcut Türkçe sözlükler de doğrulamaktadır. Örneğin: “*Eski Türkçe Sözlük*”teki “alp” kökü “becerikli ok atan”, “kahraman”, “yiğit”, “cesur” anlamına gelmektedir (ETS, 1969: 36). V. Sevortyan, “*Türk Dillerinin Etimolojik Sözlüğü (TDES)*”nde söz konusu kelimenin anlamı veya oluşması üzerine görüş beyan eden araştırmacıları ayrıntılı bir şekilde tanıtmaktadır. Bu araştırmacıların hepsi söz konusu kelimenin anlamına ilişkin ortak düşüncede olup kelimenin Türkçe kökenli olduğunu kabul etmektedirler (Sevortyan, 1978: 139).

Örneğin L. Budagov’un kendi sözlüğünde kelime için; “...kökü Anadolu ve Çağatay Türkçesi’ne ait olup “atlet, kahraman” anlamlarına gelir”, denmektedir (Budagov, 1869: 80). V. Radloff, “alp” kelimesinin Osmanlıca ve eski Uygurcanın lehçelerindeki varlığını doğrulamaktadır (Radlov, 1919: 430). Martti Räsänen’e göre “alp” kelimesinin homojen biçimlerinin bütüncül dizisi Türkçe’de mevcuttur (Sevortyan, 1978: 139).

L. Budagov’un sözlüğüne dönecek olursak, “Alp Arslan” isminin göçmen Türk kabilelerinde sıkça lakap olarak da kullanıldığı belirtilmelidir. Örneğin, ilk Selçuklu sultanının lakabı yukarıda belirtilen söyleyişten kaynaklanmaktadır.

V. “Çamça” (ჩამჭა)

“Rostanistvis tsaatana dzgvnad turpebi jubaçebi,

kvla çurçeli tvalta tlilta, ar kovzebi; ar çamçebi;

“çem magier miutane, tsao nuras meurçebi”

Avtandil tqva: “ara vitsi, me uşenod vit davrçebi!” (16582) (Rustaveli, 1937:337)

“O [Tariel] değerli eşyalar hazırlattı Restevan’a götürsün diye

Pek ustaca yapılmış güzel kaplar, altın-gümüş kaşıklar daha neler;

[Avtandil’e dedi] “benim yerime sen götür şunları git artık inatçılık etme,”

Avtandil dedi: “Bilmiyorum ki, ben sensiz nasıl kalacağım böyle!”

Kaplan Postlu adlı eserden alıntılanan yukarıdaki dördlükte çoğul hale getirilen “çamça” bir çeşit mutfak gereçleri anlamına gelmektedir.

Akaki Şanidze, *Kaplan Postlu Sözlüğü*’nde “çamça” kelimesini; “Kazandan yemek alabilen büyük bir kaşık” olarak açıklamaktadır (Şanidze, 1986: 450). N. Çubinaşvili

ise kelimenin anlamını “çemçe; demir kova, kepçe” olarak vermektedir: (Çubinaşvili, 1960: 429). D. Çubinaşvili’ye göre söz konusu kelime Tatarca kökenlidir: “Çamça- (Tatarca) demir kepçesi” (Çubinaşvili, 1984: 1554) anlamına gelmektedir. *GDAS*’e göre de “çamça” Türkçe kökenlidir. “Çamça; (Türkçe: “Ağaçtan yapılan küçük bir tas”) sulu yemekleri alıp dökmek amacıyla yapılan büyük ve derin bir kaşık” (*GDAS*, 1960: 306) anlamında kullanılmaktadır.

Haliyle, “çamça” kelimesinin Türkçe kökenli olduğunu yukarıda verilen örneklerdeki Türkçe leksikolojik materyaller de ortaya koymaktadır. L. Budagov’a göre “çamça” kelimesi Türkçe ve Çağatay lehçesine aittir ve “tahta kaşık” anlamına gelmektedir. “Çemçe”, “çumçe”, “çemçek”, “çamçak”, “çemsek” biçimbirimleri ise “tahta fincan veya tas, leğen” anlamına gelmektedir (Budagov, 1911: 487). Budagov, söz konusu kelimenin Tatarcadaki varlığına da dikkat çekmektedir. Fakat, “çamçak” şekli yerine “burada” söz konusu edilen kelimenin “çavçak” (tahta tas) şeklindedir (Budagov, 1911: 465). Bu kelime hakkında Martti Räsänen’in sözlüğü de çok ilginç veriler sunmaktadır: Osmanlıca “Çamçak” kelimesi “tahtadan yapılan büyük bir kaşık” anlamındadır, “çımçak” kelimesine ise “tahta tas, fincan”, ayrıca “tahta kaşık” gibi anlamlar vermektedir. Çağatay ve Osmanlı lehçeleri için L. Budagov gibi o da “çemçe” formunun izini sürmektedir (Räsänen, 1969: 98). 1977 yılında yayınlanan *Türkçe-Rusça Sözlük*’te kelime birkaç şekilde verilmiştir: 1. Çamçak; “kollu tahta kap” (TRS, 1977:167), 2. Çemçe; “tahta kepçesi” (TRS, 1977: 179), 3. Çömçe; “su çıkarabilir ahşap” (TRS, 1977:199). Ağakay’ın sözlüğü de kelimeye “su almak amacıyla yapılan kollu tahta kap” şeklinde anlam vermektedir (Ağakay, 1977: 160).

Bize göre “çamça” kelimesi Gürcüceye Anadolu ve Çağatay Türkçelerindeki biçimlerinden girmiştir ve ilk şekli “çamça”dır. Burada şunu belirtmekte de fayda var, o da şu ki, Rusçanın lehçelerinde yaygın olan “çumiçka/чумичка” kelimesi Türkçeden alınma bir kelimedir (Fasmer, 1973: 160).

Sonuç

Görüleceği üzere Gürcistan ile Türk dünyası arasında asırlardır devam etmekte olan çok katmanlı ilişkilerin en somut ve kalıcı/yazılı örnekleri, klasik dönem Gürcü edebiyat eserlerindeki Türkçe kökenli alıntılardır. Gürcü edebiyat eserlerindeki Türkçe kelimelerin miktarı bizim bu çalışmamızda tespit edip incelediklerimizle elbette sınırlı değildir. Elde edilen temsili sonuçlar ve bu yönde yapılan diğer akademik çalışmaların bulguları Gürcücede birçok Türk lehçesinden alınan kelimelerin mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Gürcü Türkologlardan bazıları dün olduğu gibi bugün de Anadolu Türkçesi ve Türkî lehçelerden klasik dönem Gürcü diline ve çağdaş Gürcü diline geçen ve Gürcücede tutunup edebiyat eserlerinde kendilerine yer edinen kelimeler üzerinde çalışmalarını sürdürmektedirler. Söz konusu bulgular araştırmacılara, Gürcücenin, Gürcistan’ın ve Gürcü halkının Türk dünyası ile ilişkilerinin tarihini ve bu ilişkilerin geçtiği süreçleri daha somut tanımlama imkânı sunmaktadır.

Kaynakça

- ABAYEV, Vasilii İvanoviç (1958). *Oset Dilinin Tarihi-Etimolojik Sözlüğü*, C. I (Rusça), Moskova-Leningrad: Sovyet Birliği Bilimler Akademisi Yayınları.
- AÇARYAN, Graçya Akopoviç (1971). *Ermenicenin Etimolojik Sözlüğü (Rusça)*, C. I (Rusça), Erivan: Erivan Devlet Üniversitesi Yayınları.
- Açıklamalı Gürcüce Sözlük* (GDAS). (1990), Tiflis: Arnold Çikobava Dilbilgisi Enstitüsü.
- AĞAKAY, Mehmet Ali (1977). *Türkçe Sözlük*, Üçüncü Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugeti* (ADİL) (1966). Cilt I, A–G, Bakı: Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı.
- BUDAGOV, Lazar, Zakharoviç (1869). *Türkçe-Tatarca Ağızların Karşılaştırmalı Sözlüğü*, c. I, II. (Rusça), Petersburg: Bilimler Akademisi Yayınevi.
- CANGIDZE, Venera (1980). “Türk Lehçelerindeki Gürcüce Kelimeler”. *Matsne*. No 2, s. 95-105. (Gürcüce), Tiflis: Gürcistan Bilimler Akademisi Yayınları.
- CANGIDZE, Venera (1982). “Anadolu Ağızlarında Gürcüce Sözcükler (Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü’ne göre)” (Türkçe). *Journal of Turkish Studies*. S. 6, ABD: Indiana University Press.
- CANGIDZE, Venera (1983). “Artvin-Şavşat-Artanuç-Artaani Türkçesinde Gürcüce Alt Katman (Substrate) Kelimeleri”, (Gürcüce). *Şark Filolojisi- V*, Tiflis: TDU Yayınevi
- ÇIKIYA, Sergi (1984). “Doğu Kaynaklı Kelimeler Tarihinden, II” (Gürcüce). *Matsne, Dil ve Edebiyat Dizisi*. No 4, Tiflis: Gürcistan Bilimler Akademisi Yayınları.
- ÇUBİNAŞVİLİ, Niko (1960). *Gürcüce Sözlük (Rusça Çevirisi ile)*, Tiflis: Sovyet Gürcistanı Yayınevi.
- ÇUBİNAŞVİLİ, Davit (1984). *Gürcüce-Rusça Sözlük*, Tiflis: Sovyet Gürcistanı Yayınevi.
- Eski Türkçe Sözlüğü* (ETS) (1969), Leningrad: “Nauka” Yayınevi.
- FASMER, Maks (1973). *Rusçanın Etimolojik Sözlüğü* (Almanca çevirisi: O. H. Trubaçev), c. IV, (Rusça), Moskova: Progress Yayınevi.
- MALIŞEVA, İrina, Alekseevna (1992). “XVIII. Yüzyılın Resmî Rusça Yazışmalarındaki Türkçe Kelimeler” (Rusça). *Türköloji*. No 1, s. 34, Moskova: “Nauka” Yayınevi.
- Gürcü Dili Açıklamalı Sözlüğü* (GDAS) (1960). (Yayımlayan: Prof. Arnold Çikobava), Tiflis: Gürcistan Bilimler Akademisi Yayınevi.
- Gürcüce Ağızlar Sözlüğü* (GLAS) (1984) (Hazırlayan: A. Glonti). İkinci Baskı, Tiflis: Ganatleba Yayınevi.
- Gürcüce Sözlük* (1944). (Derleyen: İvane Kavtaradze), Tiflis: Metsniereba Yayınevi.
- KAİŞAURİ, Levan. (1967). *Mtiuluri Lehçesi'nin Sözlüğü* (Gürcüce), Tiflis: Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınları.
- Kartlis Tskhovreba* (1959). (Yayına hazırlayan: Simon Kauhçişvili), Tiflis: Ganatleba Yayınevi.
- LORTKİPANİDZE, Ketevan (1991). “Kaplan Postlu” Epiloğunun Bir Kısmı Üzerine “*Kritika*” (Gürcüce), Tiflis: Şota Rustaveli Gürcü Edebiyatı Enstitüsü Yayınları.
- LORTKİPANİDZE, Ketevan (1992). “Kaplan Postlu”daki Birkaç Hibrit Bileşik Yapı Üzerine” (Gürcüce). “*Matsne*” *Dil ve Edebiyat Dizisi*, No 2, s. 54-57.
- MARR, Nikolay Yakovleviç (1906). *Vephistkaosani ve Visramiani ile ilgili meseleler* (Rusça), Tiflis: Tiflis Matbaacılığı.
- MİKLOSİCH, Franz (1884). *Die Turkishen Elemente in den südost und osteuropaischen sprachen* (Griechisch, Albanisch, Ruminisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Polnisch) I. Phlos-hist cl. Cilt: XXXIV. Uien: K. Gerold Yay.
- HONELİ, Mose (2012). *Amirandarecaniani*, Tbilisi: Sabas Tsignebi Yayınevi.

- ORBELIANİ, Sulhan-Saba (1966). *Gürcüce Sözlük* (Yayımlayan ve önsöz: S. İordnaisvili), Tiflis: Sabçota Sakartvelo Yayınevi.
- RADLOFF, Vasilij Vasilyeviç (1911). *Türkçe Ağızlar Sözlüğü, C. IV, 2. Bölüm* (Rusça), Petersburg: Rusya İmparatorluğu Bilimler Akademisinin Matbaası.
- RÄSÄNEN, Martti (1971). *Versuch Eines Etymologischen wörterbuchs der Türkshsprachen*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- RUHADZE, Luiza (1988). “Türkçe Kökenli Bazı Kelimeler Hakkında” (Gürcüce). *“Matsne” Dil ve Edebiyat Dizisi*. No 4.
- RUSTAVELİ, Şota (1937). *Vephistkaosani* (Gürcüce), Tiflis: Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınevi.
- RUSTAVELİ, Şota, (1986). *Vephistkaosani* (Yayına hazırlayan: Sargis Tsaişvili), Tiflis: “Merani” Yayınevi.
- SAMİ, Şamseddin (2010). *Kamus-u Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları
- SEVORTYAN, Ervand Vladimiroviç (1978). *Türk Dillerinin Etimolojik Sözlüğü* (Rusça), Moskova: Vostochnaya Literatura.
- SİLAGADZE, Cemal (1981). *Edebiyat Gürcücesinin Sözbirimsel Eşanlamlılık Konuları* (Gürcüce), Tiflis: Metsniereba Yayınevi.
- ŞANİDZE, Akaki (1986). “Vephistkaosani Konuları” (Gürcüce). *Çalışmalar, Cilt V*, Tiflis: Metsniereba Yayınevi
- Tsereteli, Giorgi. (1947). “Semit Dilleri ve Gürcü Kültür Tarihini İncelemek İçin Semit Dillerinin Önemi” (Gürcüce). TSU Bilimsel Oturumları-1, *Bildiriler Kitapçığı*. S. III, s. 2-4.
- Türkçe-Rusça Sözlük* (TRS) (1977), Moskova: Russki Yazık Yayınevi.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (1977), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Visramiani* (1938). (Yayımlayanlar: Aleksandre Baramidze, P. İngorokva ve K. Kekelidze. Önsöz: İ. Abuladze), Tbilisi: Sakhelgami Yayınları.
- Visramiani* (1960). C. 2, Tiflis: Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınevi.
- Visramiani* (1964). (Yayımlayanlar: Aleksandre Gvaharia ve Magali Todua), Tiflis: Edebiyat ve Sanat Yayınevi.
- Visramiani* (1984). (Yayımlayanlar: İlia Çavçavadze, Aleksandre Saracişvili ve Petre Umikaşvili), Tiflis: Metsniereba Yayınevi.
- YAGELLO, Ivan Dionisoviç. (1910). *Farsça-Türkçe Sözlük*, Taşkent: Türkistan Askeri Çevre Matbaacılığı.
- ZENKER, Julius Theodor (1866). *Dictionnaire Turc-Arabe-Persan*, C. I, Leipzig: Wilhelm Engelmann.